

Majsai Tamás:

Harminc éven át állambiztonsági ügynökök álltak a magyar református egyház élén

Rájár a rúd a magyarországi katolikus egyházra. Folyamatosan kerülnek elő azok a titkosszolgálati dokumentumok, amelyek a második világháború utáni politikai rendszerrel való kollaborációját dokumentálják. Válaszul az egyház vezetői bajelhárító lamentálásba fogtak. Az elővett kotta azonban tévesnek bizonyult. A démonok ugyanis, amelyeket rangjukhoz méltó ravaszsággal elűzni vélnek, nem kívülről, hanem belülről támadnak, és velük egy kórust alkotva fújják az egyházellenesség mániákus litániáját. A baj nagyon nagy. Már régen nem arról szól ugyanis a történet, hogy a társadalom erkölcsi lelkiismeretének, illetve a "bolsevista" és a "szekulár-liberális" nemzetrombolás okozta károk reparálásának szerepére igényt formáló, de az élet minden kérdéséről is megfellebbezhetetlen morális ítéletet alkotó közösség rosszul tájolta be spirituális iránytűjét, hanem arról, hogy ez a módszer bizony nagyon is jól működik. Mint Lót felesége esetében, akit angyalok húztak ugyan kifelé a szörnyű városból, lelkét viszont Sodoma szerelme fűtötte.

Súlyos tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy az államhatalommal való kollaborációban, a besúgó hálózatba való lelkes integrálódásban csak az ország legnagyobb felekezete érintett. (Ilyen értelemben jogos a sokat sejtető siránkozás.)¹ Nem. A nagy protestáns egyházak egy hajszállal sincsenek lemaradva. Korábbi tanulmányaimban tucatszámra idéztem meg azokat az ügynöki neveket, amelyek túlnyomórészt a református és az evangélikus vallási közösségek klerikusainak titkosszolgálati érintettségéről szóltak.² Amint várható volt, e publikációk azonban (éppúgy mint mások hasonló irányú munkái is) minimális egyházi visszhangot sem kaptak.

Az ingerküszöböt egyedül az ún. Szakértő '90 által jegyzett 219-es lista tudta elérni. Igaz, a felindulást ekkor sem a közlés tartalma váltotta ki, hanem a média soha nem látott erejű érdeklődése, illetve az, hogy a névsort sokan azonosnak vélték azzal az ügynökregiszterrel, amelyet a politikai legendárium szerint Németh Miklós miniszterelnök adott át utódjának, Antall Józsefnek. A felfokozott érdeklődése közepette az egyházak immár nem maradhattak meg a fényes elszigeteltség addigi platformján.

A felháborodás moraja ennek ellenére gyorsan elült. A történelmi önismeret tekintetében csak nehezen megszólítható közérdeklődés, és a mindennapi hírigény inkább kommersz természete, amely az aktuálisan hivatalban lévő klerikusok ügyei iránt tanúsít csak élénkebb figyelmet (a 219-es listán szinte kivétel nélkül nyugállományú, vagy elhunyt egyházi prominenciák szerepeltek) már eleve ellene dolgozott az ügy szélesebb körű és alaposabb megvitatásának. Csillapította a hangorkánt emellett az egyházüldözés dacos hangoztatása révén szinte etikai magaslatra emelkedő hallgatás is, továbbá a múlt tényleges érintettjei iránt mindig is engedékeny megértés, és az, hogy az élők, de azok is, akik a holtak nevének képviselőitében szóltak, rendre a tagadás útját választották. Nem várt különösebb vesszőfutás azonban azokra sem, akik ritka kivételként inkább elébe mentek az eseményeknek, és az őszintének tűnő magyarázkodás megoldását választották.

Az egyházak állambiztonsági együttműködésének ügyében a legnagyobb visszhangot egy friss esemény, Paskai László érintettségének dokumentálása váltotta ki.³ És meglehet, személyében ugyancsak egy hivatalt már nem betöltő ügynök lepleződött le, volt lévén "Tanár" a magyarországi kereszténység legnagyobb létszámú felekezetének legmagasabb rangú klerikusa, és egyszersmind a világegyházi szervezetben megjelenő katolicizmus ama keveseinek egyike, akik pápaválasztói joggal bírnak, a hatás nem maradhatott el.⁴ Paskai László mindenestre azóta is hallgat, egyházának szószólója pedig nevetséges magyarázatokba bocsátkozott. Nem viselkedik azonban másként az az öt további katolikus püspöki méltóság sem, akiknek ügynöki érintettségét két héttel később vetette fel a Paskai-esetet is feltáró Ungváry Krisztián.⁵ (A publikációra azonnal reflektáló Kiss-Rigó László röviden úgy nyilatkozott, aláhúзва a 219-es eset nyomán már elmondottakat, hogy "soha semmilyen ügynöki tevékenységet" nem folytatott, és közölte, hogy beperel minden sajtóorgánumot, amely ügynökmúltjáról cikkezett. A hetekkel később megszólaló Seregély István püspök pedig egyszerűen "hazugság"-nak minősítette Ungváry állításait, mondván, hogy azokat "nem [is] lehet cáfolni", és azt közölte, hogy egyébként pedig nem reagál a vádakra.)⁶ És érdekes fejlemény az is, hogy az ügy szálainak vizsgálatát illetően immár a sajtó sem tanúsít különösebb érdeklődést.

Az ügynökügy egyházakkal kapcsolatos összefüggéseinek hosszas elemzésére itt nincs módunk.

A legrovidebbekre kell szorítkoznunk.

Nem kétséges, hogy a Paskai-eset új fejezetet nyitott az egyházak állambiztonsági együttműködésének megismerésére irányuló törekvésben, és valószínűleg egyszer és mindenkorra kihúzta a szőnyeget eddig követett hallgatási stratégiájuk alól. A végeredmény felől azonban ezzel együtt sem táplálhatunk magunkban túl sok optimizmust.

E sorok szerzője évek óta állítja, legalábbis a protestáns egyházakat illetően, hogy a Rákosi-diktatúra időszakától eltekintve az egyházak legfelső vezetése gyakorlatilag százszázalékosan domesztikált képviselője volt a pártállami politikának, és hogy a beszervezések a rendszer diktatórikus jellegének csökkenésével nem hogy ritkultak volna, hanem jószerével még gyakoribbakká és egyszerűbbekké is váltak. A jelenség egyik magyarázata lehet, hogy az ország a puhuló diktatúra közepette egyre élhetőbbé vált, és az egyházak pedig, amelyek történelmi tehertételeik fogságában saját legközvetlenebb értékeikkel rendre nem tudtak mit kezdeni, szinte már hálásak is voltak azért, hogy az államhatalom, a régi szerepkör legalább részleges emlékét felidéző jogosítványokkal, visszafogadja őket szeretetébe. Valóságos szuzai konvergencia vette kezdetét. Vezető klerikusok közelebb érezték magukhoz az államhatalom presztízst, reflektorfényt és hatalmat nyújtó tényezőit, mint Bibliájukat és az evangéliumot, paptársaikat és a gyülekezetek tagjait. A beszerzés szinte mindennapi eseménynyé vált. Egyfajta integrációs médiummá nőtte ki magát, és műhelyévé lett egy új klerikális arisztokrácia létrejöttének.

Sajátos jelenség volt, hogy állam és egyház ilyen kontúrok mentén intézményesülő instrumentalizálása és konkubinátusa ellen a lelkeszi karok és az egyháztagok túlnyomó többségének alapvetően nem volt kifogása. E furcsaság hátterében több tényező is felismerhető. Az egyik legfontosabb talán az érdekérvényesítés csatornáinak az egyházak esetében bekövetkező radikális beszűkülése volt (nem volt például legitím út a kijárási szempontból fontos tanácsai és pártszervezeti rendszerekhez), amelynek következtében aránytalanul erős érdeklődés nyilvánult meg a rendelkezésre álló kisszámú kitörési pont iránt. Ilyen alternatív megoldást kínált az ügynöki rendszer. Emellett a papi funkcionáriusok és a gyülekezetek jelentős része (mint egyébként ma is) rendpárti volt és etatista, és – ambivalensen ugyan, de – szerette azt a hatalmat, amely egy ilyen rendszer fenntartását ígérte, és ha engedmények ellenében is, de hajlandónak mutatkozott arra, hogy abban nekik is juttasson némi (moglehet lassan, de egyre bővülő mértékű) szerepet. Az ügynöki kollaboráció körüli megalázó egyházi lapulás így nem utolsó sorban annak a terméke is, hogy az érintett egyházak, illetve képviselőik egyszerűen képtelenek úgy látni, hogy lenne és kellene bármit is bevallaniuk. Hiszen az, amit tettek, ami általuk és közreműködésükkel az egyházi struktúrák működtetése érdekében végbement, különösen a mindvégig preferált helyzetben lévő ügynökarisztokrácia szempontjából nézve, az – vélik közülük igen sokan – az adott körülmények között végül is a lehető legjobb, legtöbb volt, és a felvállalt méltatlanságokkal együtt is a legetikusabban történt. Az ügynökkérdés problémái iránti kollektív egyházi etikai paralízist azonban leginkább egy történelmi tehertételként megörökölt ekklesiológiai deformáció magyarázza. Az, hogy ezek a közösségek már nagyon régóta nem az önértelmezésüket megalapozó történet felelős reinterpretálását tekintik elsődleges feladatuknak, hanem azt, hogy bármi áron is, de működtessék a történet történelmi transzformálódása lévén mindegy miként létrejött intézményi struktúrájukat és annak parazita szatellizációját.⁷

Ungváry Krisztián kollégámnak az ügynöktörténettel kapcsolatos analízise óhatatlanul tévútra került, amikor az egyházakkal szembeni diktatórikus arrogancia romantikájából kiindulva úgy vélte, hogy az egyházi képviselők megnyomorodtak a beszervezői zsarolás "aljas eszközei"-nek hatására. Ilyen eset azonban csak nagyon-nagyon ritkán fordult elő. Az alapképlet mindig is az volt, hogy az érintettek a hálózati kötelékben valósággal kivirultak. Annál is inkább, mert az ilyen kontúrokat magukon viselő történetek strukturális vezérfonala az volt, hogy bennük aljasság aljassággal találkozott (pl. a házas élet szentségét és a papi nőtlenséget magasztaló, vagy a homofiliát fennen elítélő tartúffók a nemtelen paráználkodásaikat filmre rögzítő állambiztonsági keretlegényekkel), turpisság lett turpisságra és egyéb más gyengeségekre. Aki látott már például püspököt vagy egyéb klerikonotabilitást kedélyesen parolázgatni tartó tisztjeivel, rezidentúratagokkal, és büszkeséget sugárzó orcával hivatkozni is e barátságokra, vagy olvasott néhány rakásnyi kéjjel és haszontudattal megírt jelentést, az érti, hogy itt elsősorban egy identitását veszített, a szenvedésromantika rangját meg sem közelítő ripacskodás jeleivel állunk szemben. És ugyanerre a jelenségre bukkanunk akkor is amikor csak arról volt szó, hogy e nagy liaisonokban messianisztikus lángolás, társadalmi-történelmi evolucionarizmus, balhit, vagy éppen tudatbeszűkülés, butaság és egyebek lették meg méltó párjukat a másik oldalon. Ez utóbbi eset

etika tartalma természetesen eltér az említettekétől, működésdinamikai töltése azonban ugyanaz. (Amit mindeme történetek kapcsán igazán sajnálhatunk, az tehát valami egészen más: a keresztény értékek egyházi emberek és hívek általi kiárusításával bekövetkezett üdv- és humántörténeti veszteség.)⁸

Szinte sebészi pontossággal világít rá a jelenség jellegére egy 1970-es években keletkezett állambiztonsági helyzetelemzés. A szöveg fókuszában a római katolikus felekezet irányában képviselendő egyházpolitikai taktika kérdései állnak ugyan, a gondolatmenet teljes hűséggel mutatja be az uralkodó egyházpolitikai paradigma általános vonásait is. Idézzük: "A magyar püspöki kar egységesen és határozottan lojális magatartást tanúsító arculatának kialakítása érdekében az ÁEH teremtse rendszeresen kapcsolatot minden ordináriussal és az egyházmegyék kormányzására befolyással bíró egyházi személyekkel és alapjában a tárgyalás és a megállapodás módszerét előtérbe helyezve rugalmasan és differenciáltan – más érdekelt szervekkel egyeztetve – az ambíciót, a személyes érdekeket, a kapzsiságot, a hiúságot és más e körökben bőven fellelhető emberi gyengeségeket kihasználva ösztönözze a püspöki kart az együttműködés elmélyítésére. [E koncepciónak vált érintettjévé Paskai »Tanár« úr is, akinek, amint a beszerzését előkészítő háttérelmézésekből olvasható, minden kényszer nélkül egy vágya volt csak: »jelöltünk elsősorban hazai filozófiai tanári kinevezését szeretné elérni, és csak másodsorban vágyik kinti tanulmányok folytatására, melyhez nekünk fűződik több érdekünk«.]⁹ Ennek érdekében hatékonyan kell felhasználni a rendelkezésre álló anyagi és pénzügyi eszközöket is.

A magyar püspöki kar egységes arculatának megteremtése nem öncél. Egyik legfontosabb és legkézenfekvőbb eszköz ahhoz, hogy az egyház tevékenységének megélénkülését megakadályozzuk, csökkentsük az egyház tömegbefolyását. [...]

A Vatikán aktívabb tevékenységükre vonatkozó igényét csak úgy lehet kielégíteni, ha adott, vagy a jövőben korlátozásra kerülő tevékenységüknek jobb propagandáját biztosítják. Ezzel és csak ezzel érhető el, hogy a róluk alkotott vatikáni egyértelműen kedvezőtlen vélemény – a magyar püspöki kar tehetetlen, ügyetlen és alkalmatlan az egyház irányítására, saját feudális kényelmével többlet törődik mint az egyház ügyeivel – kedvező irányban megváltozzon. El kell érni, hogy a püspöki kar érvényesítsen olyan általános gyakorlatot, hogy az egyház helyzetéről és tevékenységéről információt csak a püspöki kar adhat, ez tekinthető autentikusnak, és nem célirányos helyi kedvezőtlen tapasztalatok általánosítása. Ennek támogatására célszerű megvizsgálni mindazokat a lehetőségeket, amelyek tálalják a kedvező benyomást keltő propaganda folytatását. Ésszerűnek látszana kezdeményezésünkkel és irányításunkkal a katolikus sajtóban elhelyezni olyan cikkeket, amelyek a magyar egyház helyzetét és tevékenységét értékelik, a II. Vatikáni Zsinat után. Anélkül, hogy e cikkek hatékony ösztönzést adhatnának az egyházi tevékenység fokozására, kelthetnénk azt a benyomást és értékelést, hogy a magyar papság és a hierarchia serényen tevékenykedik a zsinati határozatok végrehajtásán.

Kívánatos lenne megtalálni annak lehetőségét, hogy e cikkeket, illetve ennek értékelését átvegyék olasz, osztrák, francia, belga katolikus lapok is, továbbá meghívni hazánkba ez utóbbi katolikus lapok újságíróit, hogy kedvező benyomást keltő cikkeket helyezzenek el lapjaikba a magyarországi egyház viszonyáról és tevékenységéről. Ugyanakkor »megrendezni« ennek állami ellenpropagandáját. Cikk jelenhetne meg a Népszabadságban, vagy a Világosságban, ami felhívna az egyházi tevékenység megélénkülésére a figyelmet, és azt a benyomást keltené, hogy az állam nem nézi ezt jó szemmel. Továbbá egyházi körökben vitákat rendeztetni a zsinati schémákról, a dialógus megszervezési lehetőségeiről és ennek nagy sajtóvisszhangot adni, nagyjelentőségű eseményeknek feltüntetni.

Célszerűnek látszana irányításunkkal néhány új egyházi szervezet létrehozását megvizsgálni. Ilyenek lehetnének: »Magyar Zsinati Bizottság«, »Dialógus Bizottság«. Ezek létrehozásával dokumentálni lehetne, hogy a magyar püspöki kar és a papság hivatása magaslatán áll, kezdeményez, és mindent megtesz a Vatikán elképzeléseinek megvalósítására. Ennek propagandáját – főleg külföldi katolikus lapok felhasználásán keresztül – ésszerűnek látszana kihasználni. Mindezeknek az elképzeléseknek a megvalósítása azt eredményezheti, hogy egyrészt megváltozik a Vatikán rendkívül kedvezőtlen véleménye a magyar püspöki karról, növeli a hierarchia tekintélyét, ami – perspektivikus céljaink megvalósítása érdekében – számunkra is nagyon lényeges, másrészt az intézkedéseket hasznosan felhasználhatjuk a magyar püspöki kar »sajátosan modernista« álláspontjának kialakításához. [...]

Arra kívánatos törekedni, hogy intézkedéseink hatása elvi, skolasztikus jellegű vitákat

eredményezzen, lehetőleg korlátozódjék a tevékenység a zsinat határozatainak értelmezésére és ne adjon a gyakorlati tevékenység számára útmutatást és kezdeményezést. Ugyanakkor e viták fórumait hasznosan felhasználhatnánk a magyar püspöki kar, számunkra kívánatos modernista arculatának kialakításához, kapcsolatai kiépítéséhez, ami jövőbeni elképzeléseink realizálása szempontjából rendkívül fontos.

Az egyházi hierarchia erőteljes állami befolyására irányuló törekvésünk mellett másik fő célkitűzésünk – ugyanakkor, amikor az egyházi tevékenység megélénkülésének látszatát, benyomását keltjük a propaganda különböző eszközeinek felhasználásával – arra irányul, hogy minden eszközzel korlátozzuk a hierarchia és a papság belső tevékenységét. Ennek egyik lehetséges módja, hogy tevékenységünk tudatosan arra irányul, hogy elvonjuk a püspöki kar figyelmét a belső tevékenység elől, és ösztönözzük, hogy erőfeszítéseik nagy részét nemzetközi kapcsolataik kiépítése kösse le. [...]

A magyar püspöki kar nemzetközi kapcsolatainak megteremtésére és kiszélesítésére irányuló törekvésünk kettős célkitűzés megvalósítását szolgálná: egyrészt a magyar hierarchiát aktívan felhasználjuk a római katolikus egyház és a római curia erőviszonyainak további polarizálására és bomlasztására, a Vatikán politikájának és nemzetközi egyházpolitikájának a szocialista országok számára kedvező irányú befolyásolására, másrészt ez megteremtené a feltételeket a reakciós papi emigráció további aktív bomlasztásához, teljes elszigeteléséhez, végső soron annak a célnak elérését biztosíthatná, hogy a külföldön élő magyarok pasztorálása feletti felügyelet ne az emigráció, hanem a magyar hierarchia hatáskörébe tartozzon. [...]"

Aczél Endre a lényegre tapint,¹⁰ amikor arról elmélkedik, hogy a katolikus egyház szocialista érában való történetéért a fennálló hatalomnál nem kevésbé volt felelős maga az egyházi hierarchia, az egyház szellemi-spirituális állapota, és nem végső soron maga a Szentszék is. Az ÁEH (Állami Egyházügyi Hivatal) elnöke, Miklós Imre természetesen nem volt galambelkű kriptokeresztény. Ám kik voltak azok, szól gondolatmenetének ki nem mondott kérdése, akik nemzeti és autoerotikus vágyaik kielégítéseként, a Honecker-Brezsnyev szerelem jegyében forrtak össze vele naponkénti hierogámiában?

Az pedig, hogy az egyház és az egyházvezetés valóban sarokba szorított képviselői (ennek okát most mindenestre nem vizsgáljuk) úgy oldották volna meg a felmerülő dilemmát, hogy mintegy reciprok módon maguk is beépültek a rendszerbe, még mesei felvetésnek is komolytalan. A képlet működésének lényegével két év teológiai hallgatói stúdium után mindenki pontosan tisztában volt, és világosan látta, hogy egyházi előljárói gyakran még a rendszer belső érdekéből adódóan felkínált kereteket is óvatoskodó félelemmel (ti. magukat féltő gyávasággal) engedték csak tartalommal kitölteni.

Fontosnak tartom ugyanakkor leszögezni, hogy az egyházakon belüli ügynökrendszernek pusztán intézményszociológiai értelemben voltak bizonyos kedvező eredményei is. Például a már említett érdekérvényesítési játéktér bővítése, vagy éppen az, hogy a lényegileg reakciós-retrográd szellemiségű papi társadalom és az általuk félmjelzett egyházi környezet legalább így, a szelektíve összeválogatott vezetői elit nyomására rákényszerült a modernizáció eszméjével, a keresztény és a humanista gondolkodás progresszív hagyományaival való megismerkedésre. Kétségtelen, az így elért eredmény felettébb kérdéses volt. Már csak azért is, mert e tényezők egyszerre voltak a megújulást, korszerűsödést csak nagyon torz módon támogató rendszer petrifikálásának hatékony ágensei is. A meglehetősen szomorú végeredményről árulkodik, hogy a kényszerek elmúltával az egyházi élet majdnem minden területén gőzerővel szabadultak el a (végül is csak) színleg integrált értékeket megkérdőjelező, gyakran teljesen ellenkező irányú tendenciák (pl. a nacionalizmus, ökumenizmus, zsidó-keresztény kapcsolatok ügyében).

Fenti gondolatmenetünket hátborzogató egyértelműséggel illusztrálja a Magyarországi Református Egyház (MRE) rendszerváltás előtti története, amikor is az egyházi csúcshierarchiának kivétel nélkül, a középhierarchiának és a lelkészi rétegnek pedig nem jelentéktelen számú képviselője titkosszolgálati kötelékben tevékenykedő ügynök is volt. (E tény erősen megkérdőjelezi azok hipotézisét, akik a 219-es listát dezinformációs célú hamisítványként próbálják meg feltüntetni.) Beszervezésükre legkésőbb akkor került sor, amikor valamilyen stratégiailag fontos egyházi tisztség birtokosaivá váltak. A még gyakoribb helyzet azonban az volt, hogy e funkciókra rendre olyanokat választottak meg, többnyire előzetes politikai és titkosszolgálati orientáció eredményeként, akik már kipróbált hálózati tagok voltak, vagy akik esetében a szervezési szándék teljesítése felől nem merülhetett fel jottányi kétség sem. Amint azt az alábbi pályaképek is tükrözik, a hatvanas évektől a református egyház felső vezetését egy olyan egyházi bürokrata

réteg sajátította ki, amelynek képviselői (néhány kivételtől eltekintve) komolyan vehető teológiai műveltséggel nem rendelkeztek, és nem egy esetben gyakorlati lelkészi identitásuk sem volt, ellenben igen mélyen be voltak ágyazódva a hazai és a nemzetközi egyházi diplomácia struktúráiba. Kvalifikációjuk a legteljesebb mértékben kompatibilis volt az állami egyházpolitika elvárásaival: a) az egyházak erős kézzel való pacifikálása és funkcionálizálása, leginkább a belső stabilitás fenntartásának céljából; b) a keleti blokk politikájának képviselője a nemzetközi egyházdiplomácia porondjain.

Az alábbiakban a rendszerváltás előtt, illetve azzal egy időben, vagy annak első éveiben hivatalban lévő püspökök, valamint az egyház legfelsőbb döntéshozó szervének adminisztrációját, a Zsinati Irodát irányító egykori főtanácsos ügynöki történeteit mutatjuk be ábécésorrendben. Az utolsó példánál kutatásetikai és jogi megfontolások folytán eltekintünk az illető névszerű azonosításától.

Előjáróban (ügynökneveikkel együtt) felsoroljuk a dolgozatban külön részletességgel nem érintett, de a forradalom után hivatalban lévő református egyházi püspököket. (A hálózati együttműködésük tényét dokumentáló rövid információk korábban már napvilágot láttak.¹¹ Egy személy, a Dunántúli Református Egyházkerület 1964-

1979 között hivatalban volt püspökének, Bakos Lajosnak életútját megfelelő adatok hiányában ebben az összefüggésben nem tudtuk értékelni.)

Bartha Tibor püspök (Tiszántúli Református Egyházkerület, 1958-1986): "Debreceni" fn. [fedőnevű] ügynök.

Békefi Benő püspök (Dunántúli Református Egyházkerület, 1962-1964): "Varga Dénes" fn. ügynök.

Ráski Sándor püspök (Tiszáninneri Református Egyházkerület, 1964-1977): "Avasi József" fn. ügynök.

Szamosközi István püspök (Dunamelléki Református Egyházkerület, 1959-1977): "Szatmári" fn. ügynök.

Aranyos Zoltán (szül. 1934) Életpályájának néhány állomása: végzettsége szerint református lelkész; külföldi tanulmányokat követően 1959-1966 között a Debreceni Református Theológiai Akadémia docense; 1967-1972 között a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának (MEÖT) titkára, 1979-től az MRE Zsinati Irodájának vezetője; 1983-tól az Országos Béketanács Egyházközi Békebizottságának főtítkára; 1973-tól alelnöke volt az Európai Felekezettudományi Munkaközösségnek; 1979-től az Európai Egyházi Újságírók Szervezetének elnökeként tevékenykedett, 1979-1983 között pedig az EVT (Egyházak Világtanácsa) Kommunikációs Bizottságának volt a tagja.

"Az év során beszerveztük a ref. egyházi reakció vonalán »Tímár Lajos« fn. TMB-t [titkos megbízottat], aki pozíciójánál fogva nagy segítséget tud adni a Ref. Egyház Zsinatán, a ref. sajtó vonalán, valamint jó hírszerző és befolyásoló lehetőségekkel rendelkezik a nemzetközi egyházi szervezetek és vezetői felé" – olvasható "A történelmi protestáns egyházi reakció elhárítási vonal 1982-ben végzett munkájáról" címmel Varga Lajos rendőr százados által készített összefoglaló jelentésben. Aranyos Zoltánt, "6"-os kartonja alapján a BM III/III-1/c. osztálya részéről Taba Lajos rendőr százados szervezte be 1982. április 16-án. Munkadossziéja (ez lenne az ún. "M"-dosszié) nincs. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában (ÁBSZTL) elérhető iratok alapján viszont nem fér hozzá kétség, hogy adott jelentéseket. Ezek jellege, az iratok hiányos volta miatt teljes körűen nem állapítható meg. A ránk maradt dokumentumok szerint "Tímár Lajos" spicli egyaránt foglalkozott külföldi és belföldi vonatkozású egyházpolitikai és személyi ügyekkel, és nem állt távol tőle kollegiális környezetéről való árulkodás sem: "A.B. [egyházi sajtós]... ismételten egzisztenciális igényeivel lépett fel. Amennyiben nem kap megfelelő biztosítékot előmenetelét illetően, akkor a Magyar Nemzet, vagy a Magyar Hírlap c. újságoknál kíván szerkesztő-újságíróként elhelyezkedni." Taba Lajosnak az ügynöki jelentéshez fűzött értékelése szerint az információt "háttéranyagként" fogják hasznosítani munkájukban. (BM III/III-1/c. 1982. X. 26.) "Tímár Lajos" spicli tagja volt a MUOSZ-nak, és a rendszerváltás idején a Honvédelmi Minisztérium tanácsadója volt. Itteni munkája elsősorban a tábori püspöki szolgálat előkészítésére irányult. Akkori híresztelések szerint komolyan felmerült, hogy az új rendszerben ő lesz a stallum első református egyházi betöltője. A református egyház minisztériumának számító Zsinati Iroda vezetői posztján több mint egy évtizeden át végzett ügynöki tevékenysége minden bizonnyal jelentősen befolyásolta azt, ahogy egyháza a rendszerváltás körüli fejleményekre reagált.

Kocsis Elemér (szül. 1926). Életpályájának néhány állomása: református lelkész; lelkészi tevékenységet követően 1952-től a Debreceni Református Theológiai Akadémia oktatója, 1967-től

professzori kinevezéssel; 1977-től a Debreceni Református Kollégium főigazgatója; 1987-1994 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke; 1989-1991 között az MRE Zsinatának lelkes elnöke.

A 219-es lista megjelenését követően a nyugalmazott püspök a következőket nyilatkozta: "Nem voltam ügynök, nem köteleztem el magam senkinek, mindig a lelkesi esküm szerint végeztem a munkámat"; "törődtem a rám bízottakkal, nem megfigyeltem, nem gáncoltam őket, hanem sokakat megvédtem, felelősséget vállaltam értük."¹² A listát illetően külön is kiemelte, hogy azt manipuláció termékének tartja: lehetséges, fogalmazott, hogy az akkori belügyminiszter csak "skalpokkal" akart dicsekedni, vagyis olyan nagy nevekkel, mint a zsinati elnöké.¹³

Az ÁBSZTL-ben őrzött M-41.622-es számú munkadosszié ettől eltérő pályaképet fest elénk. Az 1977. október 1-jével politikai komisszárként kollégiumi főigazgatóvá kinevezett Kocsis Elemér ugyanis szeptember 22-én a Hajdú-Bihar megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as osztályának egyházügyi vonalán dolgozó Szabó Béla rendőr őrnagy előtt tett örök fogadalmat, és vált a spicli szubkultúra keményvonalas szekértolójává. Az egyelőre TMB minősítésű "hű" szolga a "Rajnai" fedőnevet vette fel, és kezdettől fogva buzgó odaadással hálálta meg stallumát. Nyolc nappal beszerzése után már elkészítette első jelentését. Sőt a néhány héttel korábbi hollandiai látogatásáról szóló beszámolóban még kreatív adottságait is megcsillantotta: Ötletet adott az állambiztonságnak ahhoz, hogy milyen módon lehetne "fellazítani" a magyarországi egyházi viszonyokat kritikusan értékelő holland keresztény köröket, és, mintegy külön bizonyítékként a rátermettségnek, személyi javaslatot is tett: az állambiztonság karmaiba ajánlotta (az ilyen ötletek kimeneteli végpontja a beszerzés lehetett) a teológiai akadémia egyik Hollandiában tanuló ösztöndíjas diákját (leendő szolgatársát a Jézus Krisztusban). Szabó Béla tartónak szinte dagadt a keble a büszkeségtől: "Hálózatunk első jelentését adja beszerzése óta. Kapott feladatát végre hajtotta beszámol... Jelentéstartalma értékes mivel több figyelmet érdemlő kitételeket tartalmaz." A spicli egyidejűleg megkezdte a szorgos munkát közvetlen környezetében is. Egyik hollandiai ismerősének bizalmas információja nyomán például aktív szimatolásba kezdett egy náluk tanuló hollandiai házaspár után: "Mivel még most kezdenek tanulni magyarul jobban rá vannak utalva magyar környezetükre. Ez lehetővé teszi, hogy észrevétlenül kövessük mozgásukat." (A holland pár megfigyelését a rendőrség a későbbiekben is megrendelte tőle.) "Rajnai" ébersége nagy természetű volt. Részletes tájékoztatót adott az egyik nyugdíjas tanártársra, a Horthy-korszakban is gerincesen viselkedő örök ellenzéki, Török István professzor körül csoportosuló szellemi műhely tevékenységéről. Elvállalta, hogy a maga részéről is gátat emeljen egyik, megítélése szerint problematikus viselkedésű gyűjteményi munkatársra (egyúttal lelkesztársra) külföldi tanulmányútja elé. Bekapcsolódott az egyházi és vallásos élet ellenőrzött kereteken kívüli megnyilvánulásainak felszámolásába. Az esetek jellegéről híven tanúskodik egy 1981-es rendőrségi feljegyzés: "Ezen alkalmakkal bibliát olvastak, énekeltek, beszélgettek iskolai és általános dolgokról. A.B. vallásos meggyőződéséből szervezte a fenti összejöveleket (ref. lelkes családból származik). A.B. munkahelyi ellenőrzése során megállapítottuk, hogy feladatát gondosan, lelkiismeretesen végzi ... [és] azt is, hogy A.B. az összejöveleket szervezéséhez segítséget kért és kapott B.C. ref. gimnáziumi tanárnőtől... B.C. felhasználásával intézkedést tettünk »Rajnai« fn. TMB.-n keresztül... tevékenységük félbeszakítására. Intézkedésünk más objektív körülmény hatására célját elérte." "Rajnai" jelentett azonban hazai egyházi történekekről is (pl. az egyházvezetésnek a Magyar Izraeliták Országos Központjában tett látogatásáról), és különös érdeklődéssel viseltetett a számára egyébként is otthonos nemzetközi vonatkozású események iránt. Beszámolt például a kollégiumi kántus németországi kirándulásáról (az út során aggályoskodva ügyelt rá, hogy a tizenéves ifjak és a "nevelésre" szorulónak beállított nemzetközi hírű karnagy ne veszélyeztessék "államrendünket" és a református egyház egyházpolitikáját); jelentett konferenciákról, amelyeken egyháza küldötteként vett részt (egy NSZK-beli fórumról árulkodva fontosnak érezte pl. kiemelni, hogy a kelet-német kollégák szereplésük során morálisan nem támogatták az NDK-t). Buzgó megfigyelőnek bizonyult azonban a magyar emigráció egyházi tényezőinek körében is. Ügynöki tevékenységének további részleteit munkadossziéjának hátralévő anyagai alapján tudjuk majd felvázolni.

"Rajnai" hűsége nem maradt jutalom nélkül. Már viszonylag hamar megmenekült a szabadban való jelentgetés esetleges kompromittáló kellemetlenségeitől, és szobára járhatott. 1977 végétől a "Tavirózsa" fn. állambiztonsági "T"-lakásban adhatta át jelentéseit főnökének, a nyolc általános iskolai műveltséggel is alig rendelkező Szabó Béla rendőrnek. 1987. szeptember 2-án pedig, a debreceni nagytemplom első lelkesi állására, valamint püspökké való megválasztásának évében

az állambiztonsággal leghűségesebben együttműködőket megillető ún. titkos megbízotti (TMT) kategóriába sorolták, és az új tisztséggel együtt járó gyakori budapesti elfoglaltság okán "tartását" a megyei kötelékből átvette az állambiztonsági szolgálat központi apparátusa, a BM III/III-1-c. osztálya.

Kovács Attila (szül. 1935). Életpályájának néhány állomása: református lelkész; külföldi tanulmányait követően 1958-1960 között segédlelkész Debrecenben; 1961-ben az MRE Zsinati Irodájának előadója lesz, folyamatosan bővülő megbízatással és hivatali előmenetellel; hosszabb ideig az Iroda külügyi részlegének vezetője; 1979-1991 között a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke; 1979-től a MEÖT alelnöke.

A "Keresztes/Keresztesi Péter" fedőnéven tevékenykedő ügynök az eddig ismertté vált források szerint 1969-ben még mint informátor dolgozott. (Azt tudjuk, hogy megelőző tevékenysége során már keletkezett legalább négy dossziényi – egyenként mintegy 300-400 oldalt tartalmazó – munkaanyaga.) 1973 júliusától titkosszolgálati minősítése megváltozott, a legmegbízhatóbb kategóriába sorolták, TMT-vé vált. "Keresztes Péter" elsősorban a református egyház nemzetközi kapcsolatairól, a nemzetközi egyházi élet különböző fejleményeiről szolgáltatott elemzéseket, beszámolókat, személyi értékeléseket, vagy éppen adott át hivatalából ellopott értékes iratokat dr. Sziklai István rendőr főhadnagynak, Bíró Sándor rendőr őrnagynak és Móricz János rendőr főhadnagynak (korábban ÁVH-s tisztnek) a nyilvános és a "Csillag" fn. titkosan fenntartott lakáson megtartott találkozók keretében. Jelentéseivel jelentős segítséget nyújtott az állambiztonságnak és az ÁEH-nak (Állami Egyházügyi Hivatal) ahhoz, hogy elképzeléseik szerint tudják befolyásolni az egyház külkapcsolataiban rejlő ideológiai, társadalompolitikai és külpolitikai lehetőségeket. "Keresztes" fn. spicli tevékenysége 1977-ig szinte napi pontossággal követhető fennmaradt munkadossziéi alapján. További anyagait, mint a rendszerváltás idején még tartójánál lévő iratokat talán valaki más őrzi, esetleg megsemmisültek. Egyéb forrásaink azonban nem hagynak kétséget afelől, hogy besúgói buzgólkodása, TMT-ként való állambiztonsági munkája püspöki szolgálata idején sem szakadt meg.

Kürti László (szül. 1931). Életpályájának néhány állomása: református lelkész, püspök; külföldi tanulmányait követően 1960-tól 1970-ig az MRE Zsinati Irodája külügyi, majd tanulmányi osztályának munkatársa, egyidejűleg a Debreceni Református Theológiai Akadémia ószövetségi tanszékének tanára; 1972-1977 között a Debreceni Református Kollégium főigazgatója; 1977-1991: a Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke; 1981-1988: a Református Világszövetség Európai Területi Bizottságának alelnöke; 1985-től A Prágai Keresztény Békekonferencia folytatólagos bizottságának tagja; 1985-től a rendszerváltásig: Borsod-Abaúj-Zemplén országgyűlési képviselője.

"Zempléni" fn. ügynököt 1975. október 20-án szervezte be a Hajdú-Bihar megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as osztályának már ismert, egyházi ügyekben járatos képviselője, Szabó Béla rendőr őrnagy. Az állambiztonsági keresztelő során "Pista" nevet kapó kollégiumi főigazgató kezdetben elsősorban környezetének ügyeiről adott jelentéseket: rendelésre vagy önként készített jellemzéseket, értékeléseket kollégáiról, munkatársairól (nem idegenkedve a velük szembeni intrikus, feljelentős információktól sem), gyakran adott beszámolókat az egyházkerületi központban felbukkanó külföldiekről. A Kollégium életével ügynökként szinte alig foglalkozott, annál inkább saját pozicionálásával az igazgatói állás jelentette hierarchikus környezetben. A megfelelő áldás nem is maradt el. 1977. december 10-én besúgói statusában változás állt be. TMT-vé lépett elő. Újrakeresztelkedett, tisztet nevet kapott. Immár "Zempléni István"-nak hívták, és ettől kezdve nem a megyei kapitányság, hanem a BM központi állománya foglalkoztatta. Tartója előbb Bíró Sándor rendőr alezredes lett, majd Reményi Géza rendőr százados, akikkel leginkább a budapesti "Otthon" és a "Csillag" fn. "K"-lakásokban bonyolították le a légyottokat (az állambiztonsági zsargonban "tali"-nak nevezett találkozásokat). Kürti igazgató úrnak az ügynöki ranglétrán való emelkedése szoros kapcsolatban áll egyházi előmenetelével. 1977-ben püspökké választották, és Debrecenből Miskolcra került. Mint "Rajnai"-nak, új tisztsége folytán neki is sokat kellett Budapesten tartózkodnia. A BM így ide szervezte át a vele való "tali"-kat. (Milyen bizarr is lett volna, amint egy füstös miskolci presszóban köszön "áldás békesség"-et híveinek egy zavaros kinézetű rendőrtiszt társaságában. A püspök úrban, illetve immár "Zempléni István"-ban ettől kezdve azonban meg is halt minden "pistaság". Az új úri társaság, amely második keresztelője alkalmával külön fogadást is rendezett számára, felszínre hozta benne az "új embert". Püspöki debütálásként egy kiadós árulkodási tornamutatványt választott. 1978. január 23-án kelt egyik első "zempléni" jelentésének végére, amelyet az egyik kerületi lelkész befeketítésére használt fel, és

amelynek megtárgyalásakor megfogadja új tartójának az illető lelkész lejárására adott utasítását (a "talira" egyébként a hozzá püspöki minőségében elsőként bejelentkező négy szolgatársával folytatott bizalmas beszélgetésekről készült beszámolókkal érkezett), ezt írja rá a jelentést olvasó alosztályvezető, Csongrádi Károly rendőr alezredes: "A hálózat fogadásán részt vettem. A TMT az új helyzetében igen jól kezdett a felderítő és befolyásoló tevékenységhez. Őszinte és nyílt a kapcsolat. Igényli segítségünket és minden tőle [sic!] telhető feladatot készségesen elvégez. Bp., 1978. I. 28." És a volt "Pista" tényleg eminens spiclivé fejlődött. Precíz ember lévén még listába is rendezte a rendőrökkel megbeszélendő ügyeket (tudomásom szerint teljesen egyedi találmány). A korábbiaknál is buzgóbban jelentett lelkésztársairól, munkatársairól, ismerőseiről. Leginkább azonban az utazásokat és más kellemességeket is magukkal hozó nemzetközi ügyek érdekelték (az állambiztonság nagy öröme): az EVT, az Európai Egyházak Konferenciája, a Keresztény Békekonferencia és a Református Világszövetség ügyei, az ausztriai egyházi konferenciák, egyéb nemzetközi tanácskozások. De foglalkozott a holland egyházak Magyarország felé irányuló akcióinak elgáncsolásával, külföldi egyházi vezetők látogatásainak ellenőrzésével is. Akinek van, annak adatik. "Zempléni" úrnak éppen a parlamenti képviselőség. Ilyen esetben ("választott funkcióba került" – az egyházi tisztség nem számított ilyennek, sem a belügy, sem "Z.I." szemében) az ügynököt a kötelékből elbocsátották. "Zempléni" munkaanyagait 1985. szeptember 6-án irattározták. Amit azonban "István" megtanul, László sem felejt. Példa erre "Z.I." további püspöki tevékenysége, vagy az országgyűlési naplóknak megőrzött közszereplése.

Tóth Károly (szül. 1931). Életpályájának néhány állomása: református lelkész; 1955-1968 között az MRE Zsinati Irodája külügyi osztályának segédlelkésze, majd vezetője; 1968-1977 között a külügyi és sajtóosztály vezetője; 1977-1991 között a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke; 1977-1987 és 1989-1991 között az MRE Zsinatának lelkészi alelnöke; 1987-1989 között a Zsinat lelkészi elnöke; 1980-1991 között a MEÖT elnöke; 1958-1971 között a Prágai Keresztény Békekonferencia nemzetközi titkára, 1971-1978 között pedig főtitkára, és 1978-tól elnöke; 1968-tól az EVT nemzetközi ügyekkel foglalkozó bizottságának tagja, 1983-1991 között az EVT Központi Bizottságának és Végrehajtó Bizottságának tagja; 1977-1989 között a Református Világszövetség alelnöke; 1988-tól 1990-ig országgyűlési képviselő és az országgyűlés külügyi bizottságának tagja; 1988-1989 között az Elnöki Tanács tagja.

Tóth Károly tanulmányt érdemlő ügynöki pályafutásának bemutatását még vázaltszerűen sem vállalhatjuk. A páratlan kelet-európai egyházpolitikai karriert befutó 25 éves fiatalembert kezdő lelkészként, 1956. augusztus 2-án szervezte be, az ún. fokozatos elv alapján (azaz előzetes, nem ügynöki minőségű együttműködést követően) a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek IV., a belső reakció elhárítására szakosodott osztálya. A beszerző Bakonyi Lajos ÁVH-százados volt. A református egyház vonalán dolgozó "Tolnai Lajos" ígéretes spiclinek bizonyult. Tartótisztjei (a későbbiekben pl.: Valykó István rendőr főhadnagy, Varga Lajos rendőr százados, Bai László rendőr őrnagy [leendő osztályvezető az ÁEH-ban], Bíró Sándor rendőr alezredes) és a szolgálatok illetékesei nem szüntek meg méltatni operatív rátermettségét és egyéb kvalitásait (különösen is nyelvtudását, éles észjárását és kombinatív képességét dicsérték). Egy 1960-ban kelt BM-összefoglaló szerint a spicli "az ellenforradalomig" a teológus hallgatók és az Egyetemes Konventen (a református egyház adminisztratív központja, a Zsinati Iroda elődje) dolgozó lelkészek között végzett ügynöki felderítő munkát; ezt követően pedig, az ÁEH segédletével, megszerezték számára a református egyház Külügyi Osztályának vezetői posztját, amelynek révén intenzív kapcsolatba kerülhetett nyugati egyházi vezetőkkel, és mint élő lehallgatókészülék tájékoztathatta töretlen folyamatossággal az államvédelmet a református egyház legbelsőbb ügyeiről. Az ügynök 1957-ben egy évig külföldi tanulmányúton volt Franciaországban.

Fennmaradt több ezer oldalnyi jelentése szerint "Tolnai" aktivitása egyre szélesedett. Tevékenységével elsősorban az egyház nemzetközi kapcsolataira koncentrált. Egyének, kis jelentőségű események ellenőrzésével, megfigyelésével nemigen foglalkozott. Munkáját nem befolyásolták szokványos érzelmek. A kémregényekből ismerhető hideg szenvtelenséggel csak ügyeknek élt. Mindenekelőtt elkötelezett kommunista volt, túlfűtött küldetéstudattal. Személyiségében harmonikusan ötvöződött egymással a szívósság, a fegyelmezettség, a hosszú távban való gondolkodás puritán professzionalizmusa és a nagyra törő személyes ambíciók. Rajos Pál rendőr őrnagy jegyzi fel egy 1972-es prágai konspiratív találkozásukat követően: "Költségtérítés címén 4.000 Schillinget átadtam a részére. Az összeg átadása igen meglepte, mivel a kb. 16 éves együttműködés során ez volt a legnagyobb összeg, amit tőlünk kapott. Feltehetően úgy értékelte, hogy személyét fokozottabban becsüljük." "Tolnai" az egyházat és a kereszténységet

egyetlen szempont alapján értékelte: használhatóak-e a világtörténelem megváltó eszméje, a szocialista-kommunista gondolat érvényre jutásában, a mozgalom pozícióinak erősítésében. Konspiratív irodalmi hagyatékából azt láthatjuk, hogy kifejezetten is Leninnek edződő felfogásában a keresztény evangélium valójában semmilyen önálló értékkel nem volt képes hozzájárulni a világ problémáinak megoldásához. A keresztény üzenet ugyanis mindig fogságába esik valamilyen szociológiai kontextualitásnak. Széles látókörűnek még jó akarattal is nehezen minősíthető véleménye szerint Nyugaton a kapitalista világrend szolgálatának, Keleten pedig a szocializmust opponáló reakcionarizmusnak. Az ún. evangelizáció például akkor szolgálna legitim célokat, "ha az emberek nagy kérdéseire, súlyos problémáira adna helyes választ... (pl. megmagyarázná, hogy ez a társadalmi rend erkölcsileg magasabb rendű a kapitalizmusnál, persze nem így [ti. nem explicit módon], hanem [taktikailag pallérozottan:] közvetve!" Az egyház azonban erre képtelen önmagában. "Gennyes góc"-ként, legalábbis itt Magyarországon és Kelet-Európában, arra van predestinálva, hogy "elposványosodjon", és mint ilyen "a nyugati reakciós egyházi és világi vezetők" öröme súlyos konfliktusba keveredjen az államhatalommal. Van persze kiút. Ez pedig az, áll "Tolnai" Bakonyi Lajos rendőrnemzetvezető százados felé felvázolt tanácsában, hogy "a legrövidebb időn belül egy egységes eszmei irányítást kell adni az egyháznak". Igaz, mindezt 1957-ben, egy nagyon akut egyházpolitikai helyzetben, és huszonhat éves fejjel teszi, ám (és eltekintve most attól, hogy javaslatának ott és akkor nem lebecsülhető affirmatív befolyása volt a vele érintettek felfogására) "Tolnai" magasra ívelő papi pályájának zenitjén is megmaradt ennél a vélekedésnél. Amint hogy kapcsolataiban is mindvégig és mindent alárendelt a "támadólagos elhárítás" operatív célszerűségének. Emberi és baráti szempontok soha nem ejtették kísértésbe. Bármely személyi relációban képes volt színlelve, megfigyelőként részt venni. Mindenre kapható volt. Ha kellett, szállodák portája körül kémkedett, hogy leleplezhesse a nyugati vendég előtte titkolt szándékait; külföldről jehovisták propagandáit csemete haza (az állambiztonságnak), hűségese hittársnak hazudva magát; mulatozást imitálva vércseként várta, hogy partnerének megoldódjon nyelve az ital hatása alatt – majd mindezeket tárgyilagos beszámoló keretében megírta és elmondta tartótisztjeinek a különféle (egy időben főleg a "Duna", majd "Iskola" fn.) konspirációs lakásokban, vagy éppen zughelyeken, kocsmákban, presszóknak. Gátlástalanul hűvös hasznossági szempontok alapján, rideg tárgyilagossággal világította át a hazai és a nemzetközi egyházi paletta fontosnak számító szereplőit és eseményeit. E tevékenységre tekintettel fedezte fel magának az ökumenikus teológiát, illetve az egyházak közötti ún. ökumenikus munkaterületet is. Mindenekelőtt a nagy nemzetközi egyházi intézmények és szervezetek, élükön az (Egyesült Államokkal jó gyakorlati kapcsolatokat ápoló) EVT álltak érdeklődésének fókuszában. Meghódítandó médiumoknak, egyszersmind "bomlasztás" célpontoknak tekintette őket a Kreml politikai expanziójának szolgálatában. Szilárd meggyőződése volt, hogy a nemzetközi egyházdiplomácia területén "a ki kit győz le elve érvényesül. Mi tudunk-e behatolni bizonyos nyugati egyházi körökbe, vagy ők hatolnak be a keleti egyházakba és ugyanakkor a keleti országokba is." A szovjetológia kizárólagos szempontjai szerinti mélyre ható elemzésekben tárta fel az ökumenikus diplomácia összefüggéseit, és vázolt fel a magyar és a keleti állami egyházpolitika számára iránymutatónak fontos ajánlásokat. (Az ökumenikus apostol egyszersmind inkvizítor megszégyenítő elszántsággal szimatolt az ún. keresztény egység elnevezésű mozgalom és az alternatív kegyességi irányzatok képviselői után. Szinte megrendítő az, hogy soha, egyetlen pillanatra sem volt képes az államvédelem rendőreitől eltérően vélekedni felőlük.) "Tolnai" ügynöki hatékonyságát növelte az 1958-ban eredetileg még valódi békepolitikai, ökumenikus célokból létrehozott, de hamarosan a nyugat-európai demokratikus értékeket magáénak tudó EVT működésének befolyásolására, illetve a kommunista ideológiának a harmadik világba való exportálására kisajátított prágai Keresztény Békekonferencia (KBK) elnevezésű mozgalomban elért karrierje (a hatvanas évek végén a spicli már egyike volt annak a nagyon szűk körű élcsapatnak, amelynek feladata az volt, hogy biztosítsa a KGB többségi befolyását a szervezetben). Fokozódó nemzetközi egyház-diplomáciai szerepvállalásának következményei lecsapódtak a hálózati munkájában is: "tartását" 1969 végétől a III/III-as Csoportfőnökségtől átvette a III/I-es, a Hírszerző Csoportfőnökség. A spicli működése innentől kezdve kevésbé nyomom követhető. A rendszerváltás után 15 évvel kutathatóvá tett néhány munkadosszióját az Információs Hivatal 2003 előtt még 2052-ig titkosítottként tekintette. Ma sem tudjuk azonban, hogy hol vannak az 1973 második felétől keletkezett ügynöki munkaanyagai. Az alternatív források mindenesetre nem hagynak kétséget afelől, hogy "Tolnai" ettől fogva minden továbbinál mélyebben ágyazódott be az állambiztonsági rendszerbe. Olyannyira, hogy lassanként Moszkva és Budapest egyfajta

kelet-európai egyházi helytartójává és nemzetközi utazó nagykövetévé nőtte ki magát (lásd pl. az ENSZ-közgyűléseken való szerepléseit). Meredeken ívelő állambiztonsági karrierjének akár szimbolikus jelét is láthatjuk ügynöki újrakeresztelkedésében: a III/I-es kötelékbe kerülésével fedőnevét megváltoztatták, és a továbbiakban "Aldebrői"-ként végezte munkáját. A spicli egyik önállóan is ambicionált terve volt külső magyar állambiztonsági rezidenciát létesíteni az EVT genfi központjában. ("Politikailag arra kell törekedni, hogy a magyar protestáns egyházak haladó társadalmi és politikai koncepciójával befolyásoljuk az EVT bármely kérdésben hozott állásfoglalását és a szocializmus építését segítő szolid és megalapozott teológiai bázissal rendelkező egyházi erőkkkel a szocialista tábor érdekében politizáljunk" – olvasható a BM "Aldebrői"-t is orientáló korabeli egyházpolitikai céljai között.) Nem az ügynökön és a vele együtt ezen buzgólkodó további aktivistán (mint pl. "Debreceni" fn. spiclitársán) múlt, hogy a terv végül is nem sikerült. "Aldebrői" hírszerzői vonalon való alkalmazását ettől kezdve krimibe illő körülmények keretezik. Az ÁEH-ban 1968-ban olyan funkcionáriusokat vettek állományba, akik valós foglalkozásukat tekintve hírszerző tisztek voltak, és a hivatal mint fedőszerv kötelékében a BM Hírszerző Csoportfőnökségének rezidentúrájaként tevékenykedtek. (A rezidentúra vezetője "Vági" fedőnéven Orosz József rendőr őrnagy volt, az ÁEH-ban a Nemzetközi Főosztály vezetője. Az akciócsoport tagjai közé tartozott pl. "Honti" fedőnéven Horváth Sándor rendőr hadnagy, a Katolikus Főosztály vagy "Vértesi" fedőnéven dr. Pozsonyi László rendőr hadnagy, a Protestáns Főosztály nemzetközi kérdésekkel foglalkozó előadója. A "Világosság" néven (1971-ig) működő csoport önálló ügynöktartási és ügynökfelhajtói jogkörrel rendelkezett. Ebben a minőségben vett át a BM-től mint "Központ"-tól addig más relációban működő hálózati személyeket. A "tartásra" átadott kis számú ügynök legaktívabb tagja feltehetően "Aldebrői" volt. Rátermettségének dokumentuma, hogy a rezidentúra 1970-es munkaterve szerint "beszervező hivatásos titkos munkatársnak" (hiper-TMT-nek) kívánták kiképezni "Vági" őrnagy és a BM központi irányítása alatt. Nincs okunk kételkedni abban, hogy a kiképzés sikerrel járt. 14 A spicli pályájának további rejtélyes fordulata csak megerősíti hipotézisünket. (Valójában azt sem zárhatjuk ki, hogy a későbbiekben már állambiztonsági rezidentúrát irányított a református egyházon belül.) A soha lelkeszi munkát nem végző "Aldebrői"-t 1977-ben püspökké választották. Pontosabban fogalmazva: politikai és titkosszolgálati megfontolásokból feladatként rábízták e tisztséget (állambiztonsági frazeológiával "utasításba adták" neki annak elvállalását). Az egyházdiplomata váratlan pályamódosulása mögött a helsinki folyamat fejleményeit sejthetjük: püspöki stallum birtokosaként könnyebben férközhetett olyan helyek közelébe, ahová az új lehetőségek közepette ismét erőre kapó szovjet politikai expanzió be kívánt hatolni. (Igen tanulságos az ügynök recens megemlékezése Johannes Rauról, aki hosszú ideig német tartományi miniszterelnök, majd pedig a Német Szövetségi Köztársaság államfője volt. Idézzük: "püspökké választásom után, 1977-ben minden évben meghívtak a Rajnai Protestáns Egyház évenként tartott Zsinatára. Az ott zsinati tagként és az egyházi vezetés részeként megjelent tartományi miniszterelnökkel kezdett kialakulni az őszinte beszélgetések hosszú sora." 15 Továbbá: "Most már öt olyan eseményről is szólhatok, amelyekről eddig nem esett szó. Az első az, hogy 1987 nyarán, amikor alkalmat

kérve, meg akartam kérdezni, hogy a díszdoktori címet elfogadja-e, wuppertali otthonába hívott és látott vendégül. Az előző napon tért vissza Moszkvából, ahol Michael Gorbacsov elnökkel hosszan tárgyalt. Jellemzően a közöttünk kialakult bizalmas és mély viszonyra megosztotta velem gondolatait, Gorbacsov terveit illetően, kétségeit éppúgy, mint reményeit." A nosztalgikus mondatok a rezidentúra munkaterve alapján kerülnek történelmi kontextusba. Pl.: "A hazai katolikus egyház és protestáns egyházak részéről rendezendő nemzetközi konferenciákat felhasználjuk arra, hogy a beutazó egyházi személyeket tanulmányozzuk, a kiválasztott személyekkel kapcsolatba kerüljünk, és a fedőszerv lehetőségeit felhasználva biztosítsuk e kapcsolat folyamatosságát, célszerűség esetén ismételt behívásukat.") Püspöki alkalmazásának inkább csak járulékos eleme volt, hogy az ÁEH egyszersmind az egyik legfontosabb rendszerstabilizációs partnert is tisztelhetette benne. És valóban. "Aldebrői" nemcsak a kritikai konvergenciafolyamat hidegháborút felváltó érvényesülését nem támogatta, de nagy erővel gátolta azt is, hogy a reformgondolatok legalább az 1980-as évek második felében teret nyerhessenek egyházában. (Az ügynök még 1988 decemberében is a szocialista társadalom továbbfejlesztéséről oktatta egyházát.) 16 Nem utolsósorban e célokra tekintettel használta nyugati kapcsolatait is. Taktikája igen kifinomult volt. Mialatt ott a keleti vallásszabadság rózsás állapotairól beszélt, esetről esetre sikerült nagyobb mennyiségű pénzügyi támogatást is szereznie (közben azért igen ócska stílusban minősítette a nyugati egyházak tevékenységét), amelyet aztán annak a

dokumentumaként osztogatott szét a lelkészek és a gyülekezetek között, hogy egyháza akkor cselekszik a legjobban, ha teljes szívvel támogatja a rezsimmel való legzavartalanabb együttműködés gyakorlatát.

“Aldebrői” karrierjét a rendszerváltás derékba törte. Az addig mögötte álló párt- és állambiztonsági támogatottság megerőtlenült, és ő sikertelenül indult a püspökválasztáson. A fedőszervek világában otthonosan mozgó spicli mindenestre gyorsan rálelt a talpon maradás csodaszerére. Megfelelő pénzek igénybevételével “gründolt” magának egy ún. Ökumenikus Tanulmányi Központot. Ennek köszönhetően még ma is gyakori vendége lehet különféle egyházi alkalmaknak, és ennek révén sikerült belül maradnia a nemzetközi élet vérkeringésében is (“legitim” utópozícióból tovább ápolhatta a kapcsolatokat 17 pl. a már említett Johannes Rauval 18 is). Ennek ellenére: környezete ma sem tudja, hogy pontosan mivel is foglalkozik a kényszerszabadsággal állambiztonsági notabilitás. (Örömmel láthatjuk persze, hogy az utóbbi időben idegen nyelvű teológiai szakirodalom fordításával igyekszik vigasztalni magát. Hivatali ideje alatt ugyanis a konkrét feladatok megkívánta írásbeliség mellett egyetlen irodalmi tevékenységi formát ismert csak: mindenről és mindig jelenteni, a teológiai gondolkodás iránti érdeklődésnek pedig még a szele is messze elkerülte.) Egyháziak körében már püspöki tevékenysége idején is megfogalmazódott az a gyanú, hogy kettős ügynök lenne. Érdekes módon ennek lehetősége a “szerv” illetékeseinek a fejében is megfordult, és olykor elelmélkedtek azon, hogy nem dolgozik-e a nyugati titkosszolgálatoknak is. A kérdésre ma még nem tudhatjuk a pontos választ. Az ismerhető dokumentumok mégis inkább azt a hipotézist engedik meg, hogy egyszerre volt a magyar elhárítás és a szovjet KGB szigorúan fedett hálózati képviselője.

Bizonyos értelemben külön esetet képez a református egyházban ma is előkelő hivatalt betöltő “Bátori” fn. ügynök története. “Báthori”-t TMB-ként 1986. augusztus 4-én szervezte be az egyik megyei rendőrfőkapitányság III/III. osztálya. Az ügynök “6”-os kartonja szerint egy hónap híján három évig volt tagja a spiclitársadalomnak. 1989. július 4-én az adatlap tanúsága szerint “kizárt hálózattá” minősítették. Indok: “találkozókra nem járt el”. Mivel sem munkadossziéja, sem pedig beszerzési (“B”-) dossziéja nem maradt fenn, “Bátori” viszonylagos nyugalommal fabrikálhatja ma is érintetlenségének mítoszát. “Bátori” úrnak azonban mégis inkább azt kellene elmondania, hogy milyen kapcsolatot ápol tartójával, egy rendőr alezredessel. Az ugyanis elképzelhető, hogy adott pillanatban, egy közelebből nem ismerhető megfontolás okán vállalandónak ítélte e szörnyűséges céggel való együttműködést, majd azonban – előbb vagy utóbb – felülkerekedett benne a homo ethicus, és aztán úgy döntött, hogy leválik felső kapcsolatáról, azt a kérdést nem kerülheti meg, hogy addig is, ügynöki pályafutásának kezdetén, annak első szakaszában elment-e és hány találkozóra. Adott-e és milyen jelentéseket tartójának? “Bátori” “B”-dossziéjának (pillanatnyi?) elérhetetlensége nem vet fel különösebb problémákat. Még az is lehetséges, hogy annak a tisztogatásnak esett áldozatul, amelyet a III/III. csoportfőnök, dr. Horváth József rendőr vezérőrnagy 19 rendelt el a rendszerváltás hónapjaiban, amikor megsemmisíteni javasolta “a funkcióban levő, illetve került (tanácsstag, képviselő, magasabb egyházi tisztségviselő) kizárt hálózatok »B«-dossziéját”. Azt pedig kizárhatjuk, hogy “Bátori”-nak a Belügyminisztérium irattára számára megküldött és ott 141.750-es szám alatt regisztrált “B”-anyaga sikertelen beszerzés dokumentumait tartalmazta volna. A “6”-os kartonon ugyanis ilyenkor – más korabeli és analóg esetek külön is egyértelmű tanúsága szerint – a “meghiúsult” minősítés szerepelne. “Bátori” kartonján azonban nem ez áll, hanem a “07”-es minősítés, vagyis az a kód, amely egy korábban élő hálózati tag (azaz működő ügynök) kizárását jelzi. Ennél is érdekesebb kérdés viszont az, hogy miért nincs meg, és hová tűnhetett az a munkadosszié, amely ügynöki tevékenységét dokumentálta. A talányra többféle magyarázat is adható: a) “Bátori” egyetlen jelentést sem készített; b) jelentéseit szóban tette meg, amelyet tartója, nem szokványosan bár, de nem rögzített írásban is; c) “Bátori” munkája oly rövid ideig tartott, és oly csekély eredménnyel szolgált, hogy a keletkezett dokumentumok egybegyűjtésére nem állítottak ki külön dossziét, és azok tehát valahogy elkallódtak; d) a meglévő munkaanyagok, illetve az esetleg meglévő munkadosszié áldozatul esett a rendszerváltás idején meggyéknként is hatalmas iramban folyó iratmegsemmisítési eljárásnak; e) a munkaanyagok a rendszerváltással együtt járó felfordulás idején idegen kézbe kerültek. Minderről a legtöbbit természetesen a rendőr alezredes úr tudna vallani. Ő azonban nyilván nem kíván megszólalni. Legalább ennyire illetékes viszont “Bátori” is. Reménykedjünk, hogy őt talán meggyőzi erről a Szentlélek, vagy rosszabb esetben a körülmények szorítása.

Jegyzetek

- 1 "Azért az különös, hogy tavaly nyár óta a hajdani állambiztonsági szolgálatokkal kapcsolatosan szinte kizárólag a katolikus egyház van a sajtó célkeresztjében" – nyilatkozta Veres András. Joó István: A püspöki kar feltárja az ügynökvilágot. Magyar Nemzet, 2006. március 10. (4. oldal)
- 2 Palástolt és palástos ügynökök. Magyar Narancs. 2000(XII)/42. (2000. X. 19.) 15-16, 42-43.; Jézus átvilágít, de pénzt nem ad. Mozgó Világ. 2001(XXVII)/11. 22-38.
- 3 Ungváry Krisztián: Mozgástér és kényszerpályák. Ecsetvonások egy egyházfő életrajzához. Élet és Irodalom. 2006(L)/5. (II. 3.) 10-11.
- 4 Az ügy szimbolikus jelentőségéről lásd: Majsai Tamás: Mi, zakariánusok. Magyar Narancs 2006(XVIII)/7. (II. 16.) 50-51.
- 5 Ungváry Krisztián: Rés vagy erős bástya? A magyar katolikus egyház és a Kádár-rendszer. Élet és Irodalom. 2006(L)/9. (III. 3.) 14-15.
- 6 Pert indít minden olyan sajtóorgánium ellen Kiss-Rigó László, az Esztergom-Budapesti főegyházmege segédpüspöke, amelyik az Élet és Irodalomban közölt újabb egyházi ügynökökről szóló cikk nyomán hírbe hozta őt. Az ÉS-ben a Paskai László bíboros jelentéseit feldolgozó Ungváry Krisztián állította róla, hogy beszervezték. Spirk József: Mindenkit perel az ügynökvádért a segédpüspök. 2006. március 6., hétfő 18:29. <http://index.hu/politika/belfold/kisrigo03/>; Szabad Föld 2006/12. (III.)
- 7 Véletlenül sem gondolnánk természetesen azt, hogy ilyen dimenziója nincs. Lásd pl.: Majsai Tamás: Önvizsgálat-etikai kérdések és az állambiztonsági együttműködés egyházi forrásainak nyilvánossága. Élet és Irodalom. 2006(L)/5. (II. 3.) 8-9.
- 8 A problémák leglényegesebb tartalmát az elmúlt hetek vitáiban Tillmann József ragadta meg (szemben azokkal a jobbára klerikus apologetákkal, akik felszínes magyarázatokkal Paskai védelmére keltek), és helyesen láttatta, hogy a nemzeti pogányság funkcionáriusává vált, a keresztény önértelmezéstől gyökeresen elidegenedett szakrálisparosok olyan természetességgel ültek bele a hatalom ölébe, bármi áron és bármilyen pózban, amint napjainkban is. A szerecsenmosogatás mélységei. És más moráliák a magyar kat(arzishiányos) egyház(ak)ban. Élet és Irodalom. 2006(L)/9. (III. 3.) 16.
- 9 Mint a 3. sz. jegyzet alatt. P10.
- 10 Aczél Endre: Levél Paskai-ügyben. Élet és Irodalom. 2006(L)/7. (II. 17.) 15.
- 11 Egyházak és titkosszolgálatok. Esszé és dokumentumközlés. I. Mozgó Világ 2005(XXXI)/2.3-33.; Egyházak és titkosszolgálatok. Dokumentumközlés. II. Mozgó Világ 2005(XXXI)/4.3-33.; Ügynökök az egyházakban. Magyar Narancs 2005(XVII)/9. (III. 5.) 16-21.; "Teljes mértékben lekompromittálta magát." Magyar Narancs 2005(XVII)/10. (III. 10.) 17-19.; "A haladó tábor egysége érdekében". Magyar Narancs 2005(XVII)/11. (III. 17.) 18-20.; "Őszinte, odaadó munkájáért". Magyar Narancs. 2005(XVII)/12. (III. 24.) 15-16.
12. <http://www.reformatus.hu/het/2005/index10.htm>.; lásd még: hvg.hu 2005. március 1. (<http://hvg.hu/itthon/20050301puspok.aspx>); Magyarázatok a listáról. A katolikus püspökök egyház elleni támadásról beszélnek. Magyar Nemzet. 2005. március 2. 3.
13. Lásd a Hajdú-Bihari Naplónak megküldött nyilatkozatát: Index.hu. 2005. március 2. (<http://index.hu/politika/belfold/0301agent/>)
- 14 A hazudozástól fizikailag is fuldokolva a spicli még 1990-ben is arról beszélt az őt faggató Lovas Zoltán riporternek, hogy a KBK semmilyen függő kapcsolatban nem volt a pártállamtól, és hogy az ÁEH csak "megpróbálta a politikáját érvényesíteni". 168 Óra. II./41. 1990. október 16. 6.
- 15 Elment D. Johannes Rau – az örök hazába – Dr. Tóth Károly nyugalmazott püspök emlékezése. http://www.reformatus.hu/hirek_txt.php
- 16 Az egyház hitele. Dr. Tóth Károly püspök a múlt értékeléséről, mai helyzetünkről. Reformátusok Lapja. 1988. december 18. (5. sz.) 1., 3.
- 17 A nyugati társadalmi közegben jól csengő tituláció szerint ő volt Dr. Károly Tóth, Bishop emeritus, President of the Ecumenical Study Center, Budapest, Hungary. Lásd: http://www.leipzig-award.org/englisch/begrueundung_2003.htm.
- 18 "2004-ben is, amikor búcsúlátogatása keretében a magyar »politikai elit« részére adott fogadáson kiemelten bizalmas beszélgetést folytatott... e sorok írójával." (Forrás mint a 15. sz. jegyzetnél.)
- 19 Javaslat az állambiztonsági operatív nyilvántartás rendszerének felülvizsgálatára. (A belbiztonsági csoportfőnök javaslatát Pallagi Ferenc rendőr vezérőrnagy, állambiztonsági miniszterhelyettes 1989.

december 18-án hagyta jóvá.) Közli: Markó György. "Az iratok megsemmisítéséhez jegyzőkönyv nem kell". Dokumentumok az állambiztonsági iratok 1989. évi megsemmisítéséről. Kritika, 2000(29)/11. 34-36. Aktualizált irattári jelzetszámokkal lásd még: http://www.abtl.hu/html/hu/aktualitas/irat_megsemmisites.html. Köszönöm Varga Lászlónak, hogy erre a publikációra felhívta a figyelmemet.